

Nyt fra Sprognævnet

1995/2 · juni

Anbefalede grammatiske betegnelser Systematisk oversigt

Denne oversigt indeholder grammatiske betegnelser som Dansk Sprognævn anbefaler til brug i lærebøger, ordbøger og andre håndbøger, og som nævnet selv vil bruge i sine publikationer (fx i den nye udgave af *Retskrivningsordbogen* der ventes udsendt i 1996, og i *Nyt fra Sprognævnet*). Foruden de grammatiske betegnelser indeholder oversigten i en del tilfælde forkortelser som Sprognævnet anbefaler til brug i ordbøger og andre steder hvor der er behov for at spare plads. Oversigten vedrører især dansk sprog, men tager dog også hensyn til den grundlæggende undervisning i fremmedsprog.

Oversigten omfatter først og fremmest begreber fra traditionel grammatik. Den indeholder såvel elementære grammatiske begreber som begreber der forudsætter et mere indgående kendskab til grammatik og sprogbeskrivelse.

Kernen i Sprognævnets oversigt er den noget kortere liste over anbefalede grammatiske betegnelser i Undervisningsministeriets KUP-rapport, nr. 16: *Sproglig viden og bevidsthed*, 1992, s. 57-58. Denne liste, der primært er beregnet for folkeskolen og ungdomsuddannelserne, har siden sin fremkomst vundet en vis udbredelse som terminologisk standard i arbejdet med bl.a. ordbøger og andre opslagsværker. Den er karakteristisk ved at indeholde en kombination af danske og internationale (latinske) betegnelser, med en vis overvægt til de internationale. Sprognævnets stærkt udvidede oversigt svarer på dette punkt til den oprindelige liste. Nævnet er dog

enkelte steder gået lidt videre i international retning, fx ved at anbefale *præsens*, *præteritum* osv. i stedet for *nutid*, *datid* osv., dog stadig uden at latinsk terminologi er søgt gennemført konsekvent.

Hensigten med Sprognævnets liste er alene at fremme den sproglige standardisering inden for området. Sprognævnet har således ikke med listen taget stilling til hvilke grammatiske fænomener eller begreber man bør beskæftige sig med, eller på hvilke trin i uddannelsessystemet de eventuelt bør indøves.

Sprognævnets anbefalede betegnelser er sat med *kursiv*. Der er i de allerfleste tilfælde tale om betegnelser som bruges i deres sædvanlige fagsproglige betydning, og hvis betydning desuden fremgår af deres placering i den systematiske oversigt. Der er derfor kun i ganske enkelte tilfælde tilføjet en kort forklaring eller eksemplifikation.

Bogstav, lyd og tegn

bogstav

lyd

vokal

å (i modsætning til *dobbelt-a*)

dobbelt-a (aa)

konsonant

diftong

stød

tryk

hovedtryk

bitryk

svagtryk

trykstærk

tryksvag

stavelse

intonation

tegn

interpunktionstegn

accenter

Retskrivning: stavning og tegnsætning

retskrivning

1. Stavning

stavning

retstavning

enkeltskrivning

dobbeltskrivning

konsonantfordobling

vokalfordobling

særskrivning (skrivning i flere ord)

sammenskrivning (skrivning i ét ord)

orddeling

2. Tegnsætning

tegnætning

interpunktionstegn

apostrof

punktum

slutpunktum

forkortelsespunktum

prikker

udeladelsesprikker

toveprikker

semikolon

komma, kommatering

grammatisk komma (se også *traditionelt komma*)

traditionelt komma (ny betegnelse (fra 2. udg. af Retskrivningsordbogen, 1996)

for *grammatisk komma*)

enhedskomma (se også *nyt komma*)

nyt komma (ny betegnelse (fra 2. udg. af Retskrivningsordbogen, 1996) for *enhedskomma*)

pausekomma (udgår i 2. udg. af Retskrivningsordbogen, 1996)

opremsningskomma

kolon

spørgsmålstegn

udråbstegn

tankestreg

replikstreg

parentes

rund parentes ((...))

kantet parentes ([...])

spids parentes (<...>)

tuborgklamme ({...})

bindestreg
anførselstegn
 dobbelte anførselstegn (fx ”...”, »...«)
 enkelte anførselstegn (fx ’...’, ›...‹)
 vinkelanførselstegn (»...«, ›...‹)

skråstreg
accenter
 accenttegn (´)
 accent grave (`)
 cedille (,)
 cirkumfleks (^)
 trema (¨)
 tilde (~)

Ordlære: ordklasser, bøjning, orddannelse

ordlære

1. Ordklasser

ordklasse

substantiv – fork.: *sb.*

appellativ

proprium

 kaldenavn

 officielt navn

 registreret varemærke – fork.: ®

artikel – fork.: *art.*

 bestemt artikel

 ubestemt artikel

adjektiv – fork.: *adj.*

pronomen – fork.: *pron.*

 personligt pronomen

 spørgende pronomen, spørgepronomen

 relativt pronomen, relativpronomen

 possessivt pronomen, possessivpronomen

 demonstrativt pronomen, demonstrativpronomen

 gensidigt pronomen

 refleksivt pronomen, refleksivpronomen

 ubestemt pronomen

 tiltalepronomen

talord

 mængdetal

 ordenstal

verbum – fork.: *vb.*

 modalverbum

 hjelpeverbum

 finit form

 infinit form

 infinitiv – fork.: *inf.*

 nul-infinitiv

 at-infinitiv

 participium – fork.: *ptc.*

 præsens participium – fork.: *præs. ptc.*

 præteritum participium – fork.: *præt. ptc.*

 adverbium – fork.: *adv.*

 rent adverbium

 t-adverbium

 mådesadverbium

 gradsadverbium

 tidsadverbium

 holdningsadverbium (fx desværre)

 konjunktion – fork.: *konj.*

 sideordningskonjunktion

 underordningskonjunktion

 samordningskonjunktion

 præposition – fork.: *præp.*

 lydord (fx rap)

 udråbsord (fx hej)

 tiltaleord

2. Bøjning

bøjning – fork.: *bøjn.*

 stamme

 endelse, bøjningsendelse

 vokalskifte

 bøjningsform

 opslagsform

 ubøjelig – fork.: *ubøj.*

 kasus

 nominativ – fork.: *nom.*

 akkusativ – fork.: *akk.*

 dativ – fork.: *dat.*

 genitiv – fork.: *gen.*

 gruppegenitiv

 tal

 singularis – fork.: *sg.*

 pluralis – fork.: *pl.*

 bestemthed

 bestemt form – fork.: *bf.*

 ubestemt form – fork.: *ubf.*

 nul-form (i stedet for nøgen form)

 stærk bøjning af adjektiv

 svag bøjning af adjektiv

kon

felleskon – fork.: *fk.*

intetkon (især om dansk), *neutrum* (især om fx tysk) – fork.: *itk.*, *n.*

maskulinum – fork.: *m.*

femininum – fork.: *f.*

komparation

positiv – fork.: *pos.*

komparativ – fork.: *komp.*

superlativ – fork.: *sup.*

modus

indikativ – fork.: *ind.*

konjunktiv – fork.: *konj.*

optativ – fork.: *opt.*

imperativ – fork.: *imp.*

tempus

præsens – fork.: *præs.*

præteritum – fork.: *præt.*

perfektum – fork.: *perf.*

pluskvamperfektum – fork.: *pluskv.*

futurum – fork.: *fut.*

diatese

aktiv – fork.: *akt.*

passiv – fork.: *pass.*

s-passiv

blive-passiv

stærk bøining af verbum

svag bøining af verbum

3. Orddannelse

orddannelse

rod

stamme

sammensætning – fork.: *sms.*

sammensætningsled

gruppesammensætning

forstærkende forsteled

bindebogstaver

aftledning – fork.: *aft.*

aftledningselement

præfiks – fork.: *præf.*

suffiks – fork.: *suff.*

præfiksaftledning

suffiksaftledning

samdannelse

roddannelse

gruppeaftledning

verbalsubstantiv – fork.: *vbsb.*

forkortelse – fork.: *fork.*

initialforkortelse

bogstavord (fx B-skat, V-bluse)

måleenhed

Syntaks:

helheder, sætningsled,

ledstilling, forbindelsesarter

syntaks

1. Helheder

helhed

ytring

sætning

helsætning

ledsætning

relativsætning

parentetisk relativsætning

ikke-parentetisk relativsætning

betingelses(led)sætning

følge(led)sætning

hensigts(led)sætning

indrommelses(led)sætning

sammenlignings(led)sætning

spørge(led)sætning

tids(led)sætning

at-sætning

årsags(led)sætning

indlejret sætning

ufuldstændig sætning

sætningssemne

udræbspørgsmål

sideordningsforbindelse

underordningsforbindelse

kerneled

adled

direkte tale

inkvit

indirekte tale

dækning

indskud

2. Sætningsled

sætningsled

verbal

fnit verbal

infinit verbal

komplekst verbal (fx har spist, må være kommet)
subjekt – fork.: *subj.*
formelt subjekt
reelt subjekt
indholdssubjekt (i stedet for logisk subjekt)
forelobigt subjekt
objekt – fork.: *obj.*
direkte objekt – fork.: *dir. obj.*
indirekte objekt – fork.: *indir. obj.*
prædikat – fork.: *præd.*
frit prædikat
fast prædikat
prædikat til subjekt
prædikat til objekt
adverbial
t-adverbial
mådesadverbial
gradsadverbial
tidsadverbial
holdningsadverbial
præpositionsforbindelse – fork.: *præpforb.*
styrelse
konjunkional
apposition – fork.: *app.*
attributiv – fork.: *attr.*
agens
patiens

3. Ledstilling

ledstilling
førfelt
centralfelt
slutfelt
ekstraposition
inversion
tema
tematisering
sætningsknude
sætningskløvning

4. Forbindelsesarter

forbindelsesart
sideordning
underordning
samordning

Fra bachelor til eksaminat?

Undervisningsminister Ole Vig Jensen efterlyste i september 1994 en dansk betegnelse for den nye akademiske grad *bachelor* (i kronikken »Lær at elske en bachelor«, Berlingske Tidende 13.9.1994). Dansk Sprognævns arbejdsudvalg drøftede spørgsmålet på sit møde 27.1.1995 og vedtog et forslag til nye betegnelser for akademiske grader i Danmark.

Forslaget blev sendt til undervisningsministeren, der i et svarbrev meddelte nævnet at forslaget ville blive forelagt Rektorkollegiet og Forskerakademiet til udtalelse, og at ministeren derefter ville tage stilling til om det er hensigtsmæssigt at ændre de nugældende betegnelser for de akademiske grader.

Nævnet forslag til nye akademiske grader i Danmark er i det følgende anført i den form det blev sendt til undervisningsministeren.

Som led i internationaliseringen har vi i Danmark importeret betegnelser som *B.A.*, *M.A.*, *ph.d.* og *bachelor* fra det angelsaksiske uddannelsessystem. Til international brug er disse hensigtsmæssige i store dele af verden, og hvis man ved at bruge dem gik over til et veldefineret internationalt system, kunne man måske argumentere for også at bruge dem nationalt. Men dette er ikke tilfældet, for i de engelsksprogede områder har de engelske betegnelser et ret

varierende indhold. Hertil kommer at de engelske betegnelser ikke er indarbejdet i andre store sprogområder, fx det romanske og det tyske.

På den baggrund er det mest hensigtsmæssigt at have officielle danske betegnelser ved siden af de engelske. Hvis det bliver tilfældet, kan indehavere af en grad benytte den danske betegnelse eller den engelske efter hvad der er naturligt i sammenhængen. Det svarer til hvad et universitet eller en højere læreanstalt gør til national eller international brug (fx Københavns Universitet/ University of Copenhagen, Handelshøjskolen i København/Copenhagen Business School).

Når man skal finde et afløsningsord for *bachelor*, er man nødt til at se på hele systemet af navne på akademiske grader og indehavere heraf. Dansk Sprognævns samlede forslag til officielle betegnelser – hvori *bachelor* som det fremgår er erstattet af *eksaminat* – ser inden for det humanistiske område således ud:

dansk/latinsk betegnelse for grad	engelsk/international betegnelse for grad	dansk betegnelse for indehaver af grad
exam.phil.	B.A.	eksaminat
mag.phil.	M.A.	magister
lic.phil.	Ph.D.	licentiat
dr.phil.	Ph.D.D.	doktor

Som det ses, er *phil.* – der signalerer fagområdet – i dette forslag fastholdt i hele forløbet. Tilsvarende for andre fagområder: *scient.*, *ling.merc.*, *pharm.*, *odont.* osv.

Det nye ord *eksaminat* er opbygget ligesom *licentiat*. Da der i dansk findes ord som *advokat*, *diplomat*, *renegat*, *dispensat*, skulle det ikke blive vanskeligt at

indarbejde det, og det vil hverken volde udtaleproblemer eller bøjningsproblemer. Ordet *bachelor*, der efter den offentlige debat sidste år om de højere uddannelser efterhånden har fået en dårlig klang, ville således glide helt ud. Samtidig ville man undgå et pres for at få indført *master*, der især hvad bøjning angår kunne skabe problemer. Som nyt ord skulle *eksaminat* ikke på forhånd give niveauforestillinger. For dem der husker *exam.art.*, vil det dog eventuelt lyde af for lidt. Sprognævnet har i den forbindelse overvejet *cand.phil.*, *B.A.*, *kandidat* som alternativ til *exam.phil.*, *B.A.*, *eksaminat*, dvs. en løsning hvorefter afløsningsordet for *bachelor* er *kandidat*. Men vi skønner at dette nok bliver for inflatorisk. Endvidere har nævnet – inspireret af den norske niveaubetegnelse »mellomfag« – overvejet betegnelserne *mellemfagskandidat* og *bac.phil.* Men selv om *mellemfagskandidat* er oplysende og giver rigtige niveauforestillinger, er den nok for lang til at være rigtig velegnet. Og mod forkortelsen *bac.phil.* (hvor *bac.* så skulle stå for det latinske *baccalaureus*) taler at den alluderer til *bachelor*, altså netop det ord som det var hensigten at undgå.

Til et par af navnene i Sprognævnets samlede forslag knytter der sig visse problemer:

Hvad *lic.phil.* angår, er det nok et problem at *ph.d.* nu er ved at være indarbejdet som dansk betegnelse, og de pågældende vil måske gerne bevare betegnelsen *ph.d.* også til hjemlig brug. Men hvis *ph.d.* foretrækkes, får man omvendt det problem at denne grad bliver omtalt som *doktorgrad* og dens in-

dehavere som *doktorer*. Denne tendens kan allerede konstateres. Hvad *dr.phil.* angår, er det til international brug nødvendigt at forklare at *Ph.D.D.* betegner en slags anden og højere doktorgrad (= *Dr.habil.* i Centraleuropa).

Til hjemlig brug mener vi at saglige hensyn taler for at indføre betegnelserne *eksaminat*, *exam.phil.*, *scient.* etc. og *mag.phil.*, *scient.* etc. I Danmark har vi en lang tradition for brug af latinske betegnelser som udgør et sammenhængende og rationelt system. Dette terminologiske system bør efter vores opfattelse kunne bevares, også selv om det danske uddannelsessystem i øvrigt revideres i angelsaksisk retning.

Om ordet *barn*

Af Vibeke Sandersen

Vi har fra Landsforeningen Pårørende til Sindslidende modtaget en henvendelse hvoraf det fremgår at forældre til voksne psykisk syge ofte føler sig irettesat af behandlerne når de i samtale med disse omtaler deres søn eller datter som deres *barn*. Henvendelsen citerer desuden en passus fra en rapport udgivet af Sundhedsministeriet og Socialministeriet i august 1993 der bekræfter at der i behandler-systemet er den opfattelse at ordet *barn* udelukkende kan anvendes om mindreårige. I rapporten står der:

Det fremgår af redegørelsen, at der synes at være et stigende samarbejde med bl.a. SIND og forskellige støttegrupper til forældre med psykisk syge voksne »børn«. (Fremrykning af Indsatsen for Sindslidende, 1993).

To hovedbetydninger

Lad os derfor med det samme slå fast at ordet *barn* har to hovedbetydninger, dels 'afkom, efterkommer', dels 'ikke voksen person' (Ordbog over det Danske Sprog, bind 1, 1919, sp. 1157 og 1159). Som synonym for den første betydning anfører ordbogen *søn* eller *datter* og nævner som eksempler bl.a. »siddede med kone og *børn*«, »sætte *børn* i verden« (begge Supplement til Ordbog over det Danske Sprog, bind 1, 1992, sp. 1021) og »Et Par Gange skrev hun til

sine *Børn*, men i den første heftige Vrede over at hun havde forladt dem, sendte de Brevene tilbage.« (J.P. Jacobsen: Samlede Skrifter II, 1888, s. 415). Citatet stammer fra novellen Fru Fønss, hvor situationen er den at fru Fønss, der er enke med voksne børn, agter at gifte sig på ny og i den anledning har skrevet til børnene. Desuden brugt om dyrs afkom: »(det hører) til Sjeldenhederne, at man i Husdyravlen parrer de aller nærmeste Slægtsled indbyrdes, som Forældre med *Børn* og Heelsøskende indbyrdes« (Prosch: Avlens alm. Love, 3. udgave, 1886, s. 85).

Som eksempler på den anden betydning anføres bl.a. »*barnets* århundrede« (Supplement til Ordbog over det Danske Sprog, bind 1, sp. 1023), »Da jeg var et *Barn*, talede jeg som et *Barn*, tænkte jeg som et *Barn*, dømte jeg som et *Barn*; men da jeg blev Mand aflagde jeg det *Barnagtige*.« (Paulus' 1. brev til de Corinthier, 13.11) og »Som *Barn* er Pigen mindre anset end Drengen« (Søren Kierkegaard: Samlede Værker, udgivet af A.B. Drachmann mfl., 1901-07, bind VI, s. 58).

Klargørende tilføjelser

I de citerede ordbogseksempler viser sammenhængen klart hvilken betydning ordet *barn* har i hvert enkelt tilfælde. Men i andre eksempler er sammenhængen ikke så entydig. Det gælder bl.a. i den citerede passage fra rapporten Fremrykning af Indsatsen for Sindslidende, 1993, som her gentages uden de klargørende tilføjelser:

Det fremgår af redegørelsen, at der synes at være et stigende samarbejde med bl.a. SIND og forskellige støttegrupper til forældre med psykisk syge børn.

Sundhedsministeriet og Socialministeriet har forsøgt en dobbelt klargørelse, dels tilføjes *voksne* som bestemmelse til *børn*, dels anførselstegn omkring ordet *børn*. Anførselstegnene er misvisende fordi de nærmest forudsætter at ordet *barn* kun kan have betydningen 'ikke voksen person'. I hvert fald er anførselstegnene lidt overflødige eftersom tilføjes *voksne* allerede har vist i hvilken betydning ordet *barn* her skal forstås.

Den hyppigste betydning

Men en klargøring er under alle omstændigheder nødvendig. Eftersom betydningen 'ikke voksen person' vist er den der forekommer hyppigst i almensproget, vil der nok være en tendens til at fortolke tvivlstilfælde i overensstemmelse med denne betydning. I et stort avismateriale 1987-89 på 3 mio. løbende ord optrådte ordet *barn* 63 gange, heraf kun 1 gang i betydningen 'afkom', nemlig: »Hun går høfligt og venskabeligt i seng med Mark på en sommertur i bil ned til Sydfrankrig, hvor han skal interviewe hendes fjantede mor, Strongs eneste *barn*« (Weekendavisen 7.-13.8.1987). Men i en lidt ældre avisartikel har vi et klart eksempel på ordet *barn* i denne betydning: »Den eneste af Strindbergs *børn*, som endnu er i live, den 75-årige Anne-Marie Strindberg,

har nægtet at se TV-serien.« (Information 14.12.1976). Flere tilsvarende entydige eksempler er lette at konstruere. Siger fx en gammel dame på 83: »Jeg skal have besøg af mine *børn* til jul«, så er der ikke nogen der med rimelighed kan tro at det drejer sig om mindreårige.

Men når man om H.C. Andersen siger: »Han voksede op som *barn* af fattige forældre«, så er betydningen ganske vist 'afkom', men sammenhængen med *voksede op* leder alligevel samtidig tanken hen på ordets anden hovedbetydning. I følgende aviscitat er noget lignende tilfældet: »Karen Blixen sagde engang, uforglemmeligt: »Alle forældre tror, at deres *børn* er geniale. Og de har ret« (Berlingske Tidende 22.10.1977).

Billedlig brug

I billedlig brug kan ordet *barn* spille på betydningen 'afkom' uden at det er nødvendigt med klargørende tilføjelser, således i en artikel »Børn af Indre Mission« i Søndags B.T.: »Randi og Christian, begge snart 30 år, er *børn* af Indre Mission.« (Søndags B.T. 30.7.1981). Tilsvarende i sangen »Vi er *børn* af sol og sommer, men i slægt med blæst og regn«.

Klar betydning

Når betydningen er 'ikke voksen person', er det vist aldrig nødvendigt med klargørende tilføjelser, og i alle sammensatte navneord med *barne-* eller *børne-* som førsteled som vi har i vores samlinger, har *barn* betydningen 'ikke

voksen person'. Det kan altså være forståeligt at der er en tilbøjelighed til at opfatte flertydige eksempler i den mest udbredte betydning af ordet.

Takt og tone

Men det kan i uklare følsomme situationer og sammenhænge overvejes om der var mere formålstjenlige måder at skabe klarhed på end ved tilføjelse af ordet *voksen*. Man kunne fx overveje at erstatte *voksne børn* med *søn eller datter*; det er jo ikke meget længere. Til gengæld ville ændringen til *forældre med en psykisk syg søn eller datter* eller *forældre med en søn eller datter der er psykisk syg* nok ikke være tilstrækkelig entydig idet den måtte indebære at der kunne være tale om både børn og voksne sindslidende. Og det er vel kun voksne sindslidende den i rapporten omtalte form for støtte omfatter. Imidlertid kan konstellationen *voksne børn* virke nedladende idet den kan antyde en barnlighed hos nogle der ifølge deres alder burde være voksne, men altså ikke er det. På den anden side er der jo tilfælde hvor klargøringen netop sker ved tilføjelse af tillægsordet *voksen* til *børn*, fx i nekrologer hvor man ofte ser formuleringer af typen: »Han efterlader sig kone og tre *voksne* børn«. I denne sammenhæng ligger der ikke noget nedværdigende i udtrykket.

Det rette ord

Man kunne måske helt undgå både ordet *forældre* og ordet *barn* i disse følsomme sammenhænge og tale om *pårørende*

til *psykisk syge*. Begrebet *pårørende* er mere rummeligt end *forældre*, og selvom det som oftest er forældrene det drejer sig om, så indgår ordet *pårørende* i navnet Landsforeningen Påørende til Sindslidende og er vel dækkende for de faktiske forhold.

Løsningen at bruge *søn* eller *datter* i stedet for *barn* kunne man anbefale i samtaler med behandlerne, og da denne henvisning er mere konkret end *barn*, vil den næppe volde selv hårdt belastede forældre besvær og formentlig sikre dem mod sproglige overgreb fra behandlere eller andre samtalepartnere.

Vibeke Sandersen (f. 1936) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

Europa set fra udkanten

Danmarks Radio bragte i sommeren 1994 fem korte foredrag (»Sprogminutter«) om ordet *Europa* i nyeste dansk. Foredragene indeholdt nogle betragtninger om brug og misbrug af ordet *Europa* som efter Sprognævnets opfattelse også bør være tilgængelige i skriftlig form. Synspunkterne har ikke mindst interesse ved at de fremsættes fra en iagttagelse i udkanten af det Europa de behandler: Foredragsholderen var Lars Brink, der er professor i dansk ved Islands Universitet i Reykjavik. Sprogminutterne gengives i det følgende i en let bearbejdet version, idet dog deres oprindelige form som fem miniforedrag beregnet til udsendelse over fem dage er bevaret.

Hvor ligger Europa?

Af Lars Brink

1. Den traditionelle betydning

Hvor ligger Europa? Det får man tit lyst til at spørge om i denne sommer, hvor det fyger en om ørerne med sære anvendelser. Europarekorden i tankeløshed blev sat for nylig af en fransk politisk bevægelse under mottoet »Europa begynder i Sarajevo«. Jamen hvad betyder da ordet *Europa*? I dette Sprogminut skal vi kun se på den traditionelle grundbetydning, som alle de nye snylter på.

Om størstedelen af området hersker der ingen tvivl. Det er grænserne, der er uklare – så lad os tage en rundtur langs Europas grænser.

Vi begynder i Uralbjergene ned gennem Rusland. Så ad Embafloden eller ad Uralfloden – geograferne har forskellige traditioner – til Det Kaspiske Hav. Over Kaukasus' tinder til Sortehavet, Bosporusstrædet, Dardanellerne, Ægæerhavet, Middelhavet og ud i Atlanterhavet. Så nordpå vest om De Britiske Øer, Færøerne og Island, men øst om Grønland.

Grænsen deler altså mange stater, fx Rusland, Tyrkiet og vort eget Danmark, hvis største ø hører til Amerika.

Alt dette er geografernes afgrænsning. Men selv den er hverken præciseret på millimeter eller kilometer. Lægfolk har ingen selvstændig betydningsstradition, kun en vis usikkerhed, fx

mht. Rusland og Grønland. Størst er usikkerheden – bortset fra alle småøerne – i Kaukasus. En del yngre ræsonerer, at Armenien må høre til Europa, fordi det deltager i Europamesterskaberne i fodbold. Men deres rimelige præmis, at der kun deltager europæiske lande i EM, er gal, for Armenien ligger syd for Kaukasus og regnes til Asien ligesom Georgien og Aserbajdsjan.

Europa begynder altså i Rusland, i Norge, ja, sågar i Danmark, nemlig ved Færøerne, men under ingen omstændigheder i Sarajevo.

2. Den nye betydningsvariant

I den senere tid er der opstået en ny betydningsvariant af ordet *Europa*, nemlig 'Den Europæiske Union'. Vi møder den nye variant i følgende citater fra Politiken 1994:

Det er ikke kun de nære naboer, Europa skal gøre noget for. (De nære naboer er »de nordiske, de baltiske og de østeuropæiske lande«).

Europa må snarest muligt udvides med Polen, Ungarn, Tjekkiet og Slovakiet.

Sprogbrugen er positivt værdiladet. De, der siger sådan, tilkendegiver samtidig, at de er tilhængere af EU. Sprogbrugen minder så påfaldende om brugen af *Amerika*, at det ligner en tanke. Også *Amerika* betegner jo snart et kontinent (*Colombus opdagede Amerika*), snart en bekendt union af amerikanske stater (*Amerikas 35. præsident var katolik*).

Det stærkeste belæg på den nye betydning er et citat fra selveste Jacques Delors. Han sagde: »Først optrådte det i Sarajevo, men nu er det også kommet til Europa.«

Sådan taler kun den, der hundredvis af gange har sagt *Europa* i stedet for *EU* eller rettere *l'Europe* i stedet for *l'Union Européenne*. Så umisforståeligt præcist kan man end ikke bruge *Amerika* i betydningen 'USA'.

Den nye betydningsvariant af *Europa* = 'EU' er stormet frem i denne sommer. Alligevel vil jeg, minutholder, prøve at råbe Kommissionsformanden op og kritisere sprogbrugen.

3. Argumenter mod den nye sprogbrug

Jeg vil rejse 2 argumenter mod Jacques Delors' sprogbrug.

For det første er den demagogisk. Den er jo opstået og fungerer stadig som en måde at skabe sympati for EU: Den sympati, europæerne naturligt nærer for Europa, søges rent sprogligt overført til EU: »Hvis du elsker Europa, så stem ja til Europa«. Det lyder jo besnærende rigtigt, men er demagogi, fordi *Europa* ikke betyder det samme i de to anvendelser, men det fanger de færreste i farten. En fair tilhænger af EU bruger ikke det middel.

For det andet vil den nye betydning ødelægge ordet *Europas* brugsværdi. De to betydningsvarianter ligger alt for tæt op ad hinanden, og forvirringen øges ved, at EU jo ekspanderer og har som mål at omfatte hele Europa. Hvis det mål nås, forsvinder problemet selvfølgelig, men det er en ringe trøst for os, der

ønsker klar kommunikation hver dag – hvad enten man ønsker at skabe stolthed over Europa eller pønitere over Europas forbrydelser eller blot klargøre sig sit forhold til Europa. Begrebet 'Europa' vil blive undergravet, og tilbage vil stå et positivt ladet, men kontroversielt slagord af uklart indhold.

4. Prestige og tabu

Der findes et argument for, at man ikke bør kalde Den Europæiske Union for *Europa*, hvad mange politikere gør, et effektivt argument, der giver mig et lille håb om at kunne råbe verden op fra mit Sprogminut.

En forudsætning for den nye betydningsvariant er jo, at Unionslandene betragtes som vigtigere, mere prestigeholdige end resten af Europa. En entente mellem Liechtenstein, Albanien og Færøerne ville ingen finde på at kalde *Europa*. Jf. *Amerika*, der både bruges om verdensdelen og dens for os vigtigste land.

Nu er der jo intet galt i at beundre EU-landene mere end de andre, men at tilkendegive dette er uhøfligt. Man tilkendegiver jo ved at bruge *Europa* om EU, at de øvrige 2/3 af Europas befolkning er mindre vigtige. Det er for etnocentrisk.

Jeg har altid fundet det tabu latterligt, at man ikke må sige *neger*, *eskimo*, *sigøjner*, *lap*, *skraldemand* og *gammel*, for de ord har aldrig tilkendegivet nogen holdning. Derimod tilkendegiver selve tabuet og de velkendte erstatningsord, at det drejer sig om lavprestige grupper. Men at sige *Europa* om en prestigemæs-

sigt førende tredjedel af Europa er krænkende for vore norske, russiske, svejtsiske og andre venner. Den sprogbrug bør tabueres.

5. »Nede i Europa«

Den mærkeligste betydning af *Europa* er ikke den om EU, som jeg har advaret imod. Den mærkeligste kommer frem i sætninger som: »Engang stod jeg og blaffede nede i Europa« eller »Jeg elsker Europas gamle byer, men vi var der ikke i år«. Ovre i England skal der være et skilt, der peger mod Frankrig, hvorpå der står »Europe«.

Betydningen er en uklar mellemting mellem 'Centraleuropa' og 'det europæiske kontinent', den tilhører skødesløse tale og er meget ubevidst, men tendensen findes nok hos alle. I omhyggelig tale kan man ikke sige »nede i Europa«, når man er i Europa, ligesom man ikke kan stå på Skagen og sige »nede i Jylland«, ikke om lande – dér må det hedde »længere nede i Jylland« eller »langt nede i Europa«. Om byer derimod går det bedre: Man kan godt fra Nørrebro cykle ind til København, selvom man jo allerede er i København. For *København* er både navnet på hele byen og dens oprindelige kerne.

Sådan er det ikke med landområder; men her kan man ubevidst bruge landets navn om landet – uden småøer, halvøer og dikkedarer, nettoområdet, så at sige. Har man været i Spanien efter en uge på Mallorca? Ja, selvfølgelig, men man tøver lige et halvt sekund med svaret. Og jeg glemmer aldrig min skuffelse, da jeg tog med Poul Mertens på shoppetur til

Tyskland – det lovede han i brochuren uden smålig skelnen mellem Øst- og Vesttyskland – og så blev sat af ved et supermarked på Femern. Helt spontant, Mertens, Femern er da ikke rigtig Tyskland! Og ligervis med *Europa*, det ord kan lavbevidst bruges om kontinentet uden de britiske og nordiske krummelurer.

Lars Brink (f. 1945) er professor i dansk ved Háskoli Íslands (Islands Universitet).

En skandinavisk ordbog

Af *Arne Hamburger*

Kan en ordbog som ikke bare har ord fra ét sprog, omfatte mere end to sprog? Ja, der er udkommet én som rummer 3 sprog. Den kom i 1994 og hedder Skandinavisk Ordbog, Svensk-Norsk-Dansk (346 + 8 sider, 325 kr.). I Danmark er den kommet i serien Gyldendals Små Røde Ordbøger. Den er udarbejdet af en svensk, Birgitta Lindgren (hovedredaktør), en dansk, Allan Karker (han er formand for Nordisk Sprogsekretariat, Oslo, og tidligere for Dansk Sprog-nævn), og to fra Norge, én for hvert af de to norske mål, bokmål og nynorsk: Ståle Løland og Skirne Helg Bruland.

10 000 problemord

Der er et meget oplysende, men kort forord. Der står i det at bogen rummer omkring 10 000 ord som kan give problemer i samkvem mellem danske, norske og svenske. Det er meningen at man skal bruge den når man læser eller hører noget på et af de to andre sprog. Der er ikke tænkt på situationer hvor man skal oversætte noget fra sit eget til et af de andre sprog eller omvendt. I sådanne tilfælde bliver man henvist til større ordbøger.

Skandinavisk Ordbog sigter både på skønlitteratur og andre tekster, fx dag- og ugeblade, radio- og tv-udsendelser. Forordet slår fast at dansk, norsk og svensk, altså (i snæver forstand) de skandinaviske sprog, dem man også kalder de centralnordiske, ligner hinanden så meget at vi med rette kan tale om et sprogfællesskab, fordi der er en meget stor indbyrdes forståelighed mellem dem, både i skrift og i tale, idet den som behersker et af dem, kan forstå de to andre sprog, dog efter en vis tilvænnning. Man skal vænne sig til en anden udtale og til dels en anden retskrivning, og desuden er der ord som er vanskelige at forstå, og andre som ligefrem kan misforstås. Det er netop de to sidste grupper Skandinavisk Ordbog samler de vigtigste af.

Ordbogen er udgivet i samarbejde med Nordisk Sprogsekretariat, Oslo. Sprogsekretariatet har tidligere sendt små ordlister ud om svære ord i de tre sprog, fx Norsk-dansk ordliste, Bokmål og nynorsk, 1989, og Dansk-norsk ordliste, 1989, og nu er hefterne altså afløst af Skandinavisk Ordbog.

Kun de nødvendige oplysninger med

Efter forordet er der en – prisværdig kort – vejledning til ordbogen (desværre uden sidetal), med klare underoverskrifter. I vejledningen fremhæves det gang på gang hvor økonomiske redaktørerne har været: Kun de aller mest nødvendige oplysninger er taget med. Vejledningen slutter med en kort oversigt (på lidt over en side) over typiske (eller gennemgåen-

de) forskelle mellem de tre sprog. Ord med sådanne forskelle er kun i undtagelsestilfælde taget med i ordbogen. Det gælder fx dansk *mave*, for det er nok et svært ord for mange svenske; de indser næppe lige straks at det svarer til svensk *mage*. Og dette svenske ord kan måske i visse sammenhænge være lumsk for danske, så derfor er det opslagsord og oversat med dansk *mave*. Men hvorfor er dansk *mage* så ikke med? Det svarer jo til norsk og svensk *make*, og ikke til disse sprogs *mage*.

Et par pedantiske småindvendinger til om detaljer i listen over gennemgående forskelle mellem de skandinaviske sprog: Den vigtige retskrivningsforskel »enkel slutkonsonant i dansk, fordoblet i norsk og svensk« er naturligvis med. Men hvorfor »fordoblet«, når *dobbelt* da var nok og tillige er det nærmestliggende modsætningsord til »enkel«? Skulle det for resten ikke have været *enkelt*? Og hvorfor er bogstavforbindelsen *nd* nævnt før *ld*? Måske er det fordi dansk har flere ord med stumt *d* efter *n* end efter *l*.

3 ordlister med oversættelser

Efter den korte indledning kommer så den egentlige ordbog, selve ordlisterne: én med danske, én med norske og én med svenske opslagsord. Og hvert ord er oversat til de to andre sprog. Den danske ordliste er på 106 sider, den norske på 122 og den svenske på 118. De 3 lister har hver sin paginering, så hvis man vil henvise til en side i bogen, må man angive hvad for en liste det drejer sig om. Det havde været brugervenligt,

men ville måske have gjort bogen (endnu) dyrere, hvis listerne havde været trykt på hver sin farve papir. Rækkefølgen af sprogene er den alfabetiske: dansk, norsk og svensk (men hvorfor har bogen som undertitel så SVENSK-NORSK-DANSK?).

Udvalget af opslagsord kan naturligvis altid diskuteres – det er også gjort ovenfor. Men ordbogen skal nok vise sig at være til nytte når man læser (eller hører) ikke alt for svære eller specielle tekster. Og selv om den egentlig udkom sidst i 1994, skal den nok vise sig for 1995 at blive årets ordbog i Norden, eller skal vi sige: i Skandinavien. I hvert fald er den i sig selv en bedrift: en tresproget ordbog.

Arne Hamburger (f. 1921) er tidligere seniorforsker i Dansk Sprogævn.

Adresse og telefoner

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Fax
31 54 03 60

Giro
6 10 17 20

Abonnement mv.
35 32 89 83

Oplysning
31 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-12 og 13-15)

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 50 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Nyt fra Sprognævnet

1995/2 · juni

Anbefalede grammatiske betegnelser. Systematisk oversigt	1
Fra <i>bachelor</i> til <i>eksaminat</i> ?	5
Om ordet <i>barn</i>	7
Hvor ligger Europa?	11
En skandinavisk ordbog	14

Næste nummer udkommer i september 1995.

Ansvarshavende redaktør:
Erik Hansen

Redaktionssekretær:
Henrik Galberg Jacobsen

ISSN 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København